

## Sprog og identitet

Ole Togeby  
Aarhus Universitet

Forholdet mellem sprog og identitet kan efter Berger & Luckmann bedst beskrives som en dialektisk proces af tre strømme: Sproget (ytringen) er et menneskeligt produkt. Sproget (systemet) er en objektiv realitet. Mennesket er et sprogligt produkt. Den sociale orden er ikke en del af tingenes natur, men den menneskelige natur er på grund af sin verdensåbenhed og plastiske organisering underlagt socialt determinerende påvirkninger, og så snart vi taler om sproglige fænomener, befinder vi os i den sociale verden. Den menneskelige identitet er derfor spændt ud mellem at være vilkår og skæbne og at være intention og valg.

- I. Sprog og identitet
- II. Sproget er et menneskeligt produkt
  - A. Metodiske problemer
  - B. Hvad er sprog?
  - C. Valg mellem varianter
  - D. Hvad er identitet?
  - E. Teksttyper og genrer
- III. Sproget er en objektiv realitet
  - A. De traditionelle sprogmodeller
  - B. Sprogets ontologi
  - C. Tidsskalaer
- IV. Mennesket er et produkt af sproget
  - A. Determination
  - B. Arv og miljø
  - C. Vi er vores modersdmål
  - D. Sprogets system former den halve identitet
  - E. At lære at skrive
- V. Hvem har mest ret?

### I. Sprog og identitet

Denne artikel er et svar på det spørgsmål som redaktionen af Skandinaviske Sprogstudier har stillet om sprog og identitet. Det lød således:

*Ole Togeby*

Inden for kritisk diskursanalyse, konversationsanalyse samt mere bredt inden for socialkonstruktivismen har man hævdet, at sproget ikke blot former den sociale realitet, mennesket lever i, men også det enkelte individ - at mennesket i bund og grund er et socialt væsen i kraft af det sprog, det taler. I modsætning hertil har man i handlingsteori, kognitiv semantik og kognitionsvidenskaberne generelt fremført det synspunkt, at en stor del af den menneskelige identitet er forankret i præsproglig perception og handlen, og at det sociale må forklares herudfra.

Hvem har ret? Eller rettere: Hvor meget har hver især ret?

Svaret på om mennesket er et socialt væsen i kraft af sit sprog eller i kraft af præsproglig perception og handlen, er naturligvis ikke et enten eller, men et både og. Identitet er ikke noget der er fastlagt en gang for alle, men noget der dannes og udvikler sig i mennesker i samspil med den fysiske verden og de sociale strukturer i samfundet. Og sprog er et tvetydigt begreb. Enten handler det om den konkrete sproglige ytring eller om sprogsystemet som muligheder for kommunikation af mening. Der er tale om et dialektisk forhold der bedst kan formuleres således:

Sproget (ytringen) er et menneskeligt produkt. Sproget (systemet) er objektiv realitet. Mennesket er et sprogligt produkt.

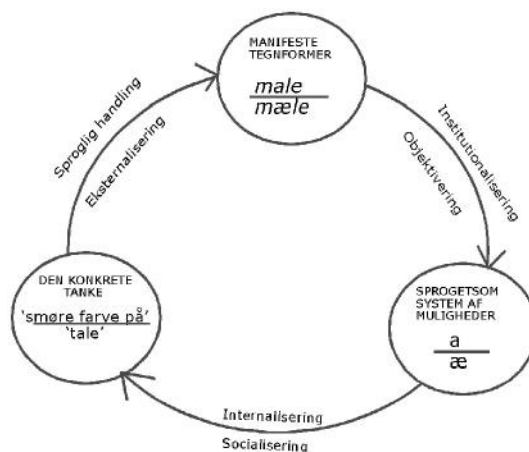
Denne formulering er et ekko af Berger & Luckmanns (2003:99): *Samfundet er et menneskeligt produkt. Samfundet er objektiv virkelighed. Mennesket er et socialt produkt.*

Modellen for diskussionen er at mennesket eksternaliserer sine tanker og ønsker gennem handlinger, herunder sociale og sproglige handlinger (sproget er et menneskeligt produkt). Disse sproglige handlinger bliver ved kollektivisering og institutionalisering objektiveret til det fælles sprogsystem som er en nødvendig, men ikke tilstrækkelig, betingelse for at mennesker kan dele tanker ved hjælp af sprog (sproget er en objektiv virkelighed). Dette sprogsystem bliver så internaliseret i det enkelte individ i forbindelse med dets socialisering i samfundet (mennesket er et sprogligt produkt). Modellen er ikke dualistisk, men dialektisk.

Eksempel: en person vil gerne udtrykke en tanke om at smøre farve på en dør; det udtrykkes ved ordet *male*; i sprogsamfundet gælder der en regel om forskel på fonemerne /e/, /æ/ og /a/, og tilhørerne forstår at der ikke bliver sagt *mele*, eller *mæle*, men netop *male*; denne regel om forskellen på danske fonemer har sprogbrugeren internaliseret og bruger den til

## Sprog og identitet

at udtale den rigtige vokal i omgivelserne *m<sub>l</sub>e*, så meningen er ‘at smøre farve på’ og ikke ‘at hælde mel i’ eller ‘at tale’:



Det næste spørgsmål er *Hvem har ret? Eller rettere: Hvor meget har hver især ret (socialkonstruktivismen eller kognitionsvidenskaberne?)* Dette spørgsmål kan næsten ikke besvares hvis man opfatter dannelsen af et menneskes identitet som en stadig dialektisk bevægelse hvor hvert af de tre momenter, eksternalisering, objektivering og internalisering, afløser hinanden mange gange dagligt igennem et menneskes liv, nemlig bl.a. ved hver afsluttet sproglig ytring. At internaliseringen af sproget er en vigtig faktor i identitetsdannelsen, er uden for enhver tvivl; du er bl.a. hvad du har lært. Og at mennesker ved deres ytringer eksternaliserer deres identitet gennem handling, kan heller ikke betvivles; du gør hvad du vil. Men objektiveringen, dette at mennesket ved sine individuelle sproglige ytringer i et vist omfang er med til at skabe det sprogsystem som gør kommunikationen mulig fordi det er fælles for alle i sprogsamfundet, er sværere at acceptere som en virkelig faktor i den dialektiske proces. Men her spiller proportionerne os et pus. For det enkelte menneske skaber, vedligeholder og forandrer ved blot en enkelt ytring faktisk hele sprogsystemet, men kun i samme omfang som vandstanden stiger når man kaster en sten i havet. Det må ud fra en teoretisk betragtning faktisk være tilfældet, men man kan næppe mærke det eller måle det.

Så, ja! Alle har ret – næsten lige meget. I denne artikel vil jeg så prøve at beskrive hvordan den menneskelige identitet er et moment i den dialektiske proces af eksternalisering af det individuelle menneskelige selv i den sproglige tekst, af objektivering af sproget i verden igennem historiens forløb og af menneskets internalisering af sproget som en del af dets identitetsdannelse.

## II. Sproget er et menneskeligt produkt

### A. Metodiske problemer

Sætningen *Sproget er et menneskeligt produkt* tages her i betydningen at mennesker i sproglige ytringer, fx i mundtlige replikker eller i skrevne og sendte, udsendte eller udgivne tekster, eksternaliserer deres identiteter og hensigter.

Der er dog ved årsagsforhold i forbindelse med begreber som 'identitet' og 'tegn', 'ytring' og 'tekst' en faldgrube mellem ontologi og epistemologi som består i at man med de samme ord både kan beskrive årsagsforhold og slutningskæder, skønt de løber hver sin vej. Årsagen forårsager virkningen forlæns, men virkningen er for observatøren et indicium for årsagen baglæns. Man kan fx både sige: *Stemmen var dyb, for det var en mand der talte* og *Det var en mand der talte, for stemmen var dyb*. Man kan bruge ordet *for* både om årsagsrelationen i den omtalte situation og om slutningsrelationen om sandsynligheden for sandhed af udsagn i kommunikationssituationen. Det gælder de fleste af de udtryk vi har for at betegne kausalitet: *fordi, eftersom, nemlig*.

Når man slutter fra virkning til årsag, er det ofte symptomaltolkning, dvs. at man fx tolker stemmens kvalitet som symptom på ophavsmandens identitet. Sådanne symptomallæsninger er som regel ikke logisk gyldige deduktive slutninger, men det som Peirce (1994) kalder abduktion, som er ræsonnementer til det mulige og sandsynlige. De er ikke gyldige eftersom der kunne være andre årsager til den konstaterede tilstand: *Det har regnet eftersom gaden er våd* er sandsynligvis sand, ikke logisk nødvendigvis sand, for gaden kunne være våd fordi vandvognen havde kørt.

Men når det drejer sig om sprogtegn, er denne form for slutning den eneste mulige: *hun må have ment 'smøre farve på' og ikke 'tale' eftersom hun sagde male og ikke mæle*. Der er ingen fysiske årsager, kun abduktive slutninger. Men dette er ikke symptomallæsning som ræsonnementet om stemmen, men motivlæsning: hun sagde *male* fordi det var hendes hensigt at få mig til at forstå at hun mente 'smøre farve på'. Men denne intention er vel, sammen med alle de andre handlinger hun har udført, en del af hendes personlighed og identitet. Forskellen på symptomallæsning og motivlæsning er ikke hvilken vej mit tolkende ræsonnement går, men om personen opfattes som en hvis identitet er determineret af ydre faktorer, eller som et handlende medmenneske hvis identitet erkendes gennem vedkommendes intentionelle handlinger.

Det at lave et deduktivt ræsonnement og sige: "Hun sagde *male* fordi hun mente 'smøre farve på'" er en metasproglig formulering, som Gilbert Ryle (1973) må kalde en kategorifejl. At tale om årsagsforhold mellem

## *Sprog og identitet*

bevidsthedsfænomener (som fx en persons identitet og intentionalitet) og fysiske genstande (som fx tekster). Fænomener som identitet, nationalitet, vilje, hensigt eller karaktertræk kan ikke være direkte årsag til teksten, men kun være sammenfatningen eller hypostaseringen af en række træk i personens adfærd og handlinger som bl.a. udgøres af personens tekst, dvs. af den måde teksten fremtræder på, af udformningen, af fremstillingsformen, af stilen, og af de varianter der er valgt. 'The concept of mind' er ikke en betegnelse for en fysisk elementær genstand i verden, men sammenfatningen af iagttagelser over tid af personens adfærd og handlinger og hypostaseringen af disse til en disposition eller egenskab.

Stilen kan tolkes både som symptomatisk og som motiveret, og stilen er som sprogligt træk mere stabil end fx valget af den rigtige handling eller den rigtige vokal i en enkelt replik, og derfor er stilen det der peger mest hen på personligheden. Den opfattelse at mennesket i hver eneste sproglig ytring eksternaliserer sig selv og derfor så at sige er det der udtrykkes, kommer klarest til udtryk i udtrykkene *Stilen er manden selv* – *Le style est l'homme même*, som tillægges G.L.L. Buffon, 1708-1788, og *Stylus virum arguit* – Stilen viser manden (Longinus, første århundrede evt.). Stilen er således ikke blot udtryk for afsenderens identitet, men snarere selve identiteten. Som det skal vises nedenfor, afhænger det af hvilke sproglige træk man ser på, hvilke sider af personligheden man opdager.

I dette kapitel vil jeg ikke tale om hvorledes det enkelte menneskes hjerne producerer den skrevne tekst gennem mundens eller håndens bevægelser, men tale om hvilke sproglige træk der kan sammenfattes som hvilke typer af afsenderidentiteter. Det kræver først både en model for den sproglige ytring og en model for personligheden, personens selv eller personens identitet.

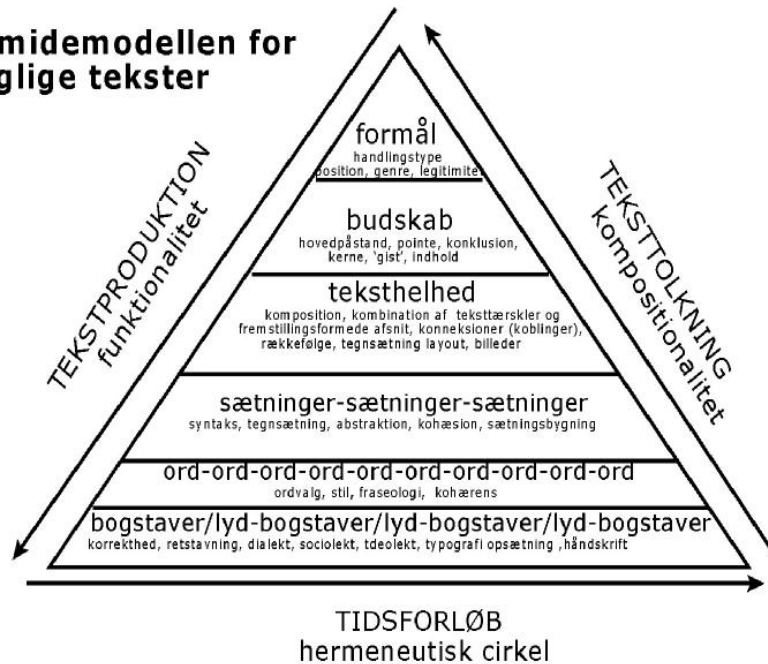
### *B. Hvad er sprog?*

Hvis man går ud fra at begrebet 'sprog' skal opfattes som 'en ytring', dvs. et forløb i tid hvormed den ene, en afsender, ved hjælp af konventionelle, manifesterede handlinger gør noget information (en tanke) opfatteligt og begribeligt for andre, modtagerne, eksisterer sproget kun når kommunikationen lykkes og har effekt, dvs. når en manifest ytring (en tekst) hos modtagerne fremkalder nogenlunde de samme latente, tanker som afsenderen ville kommunikere fordi begge parter har lært det samme (national)sprog.

Det at kunne et sprog involverer færdigheder på en række lag i teksten og dertil knyttede indlærte regelsystemer: lydlaget, ordlaget, sætningslaget, tekstlaget, budskabslaget og det sociale formål. Denne inddeling er ikke kontroversiel, og den afspejles i de underdiscipliner som har udviklet

sig i sprogvidenskaben, nemlig i grove træk, henholdsvis: fonetik, morfologi, syntaks, tekstlingvistik, semantik og pragmatik (se fx Halliday 2004; Dik 1989; Hansen og Heltoft 2001; Tøgeby 2003).

### Pyramidemodellen for sproglige tekster



Den mindste sproglige enhed er ytringen eller den sproglige handling (bestående af en eller flere sætninger). Modellen over de sproglige lag er pyramideformet fordi en sproglig handling kun har ét formål, som regel kun ét, omend komplekst, budskab, og samlet kun udgør en distributionel enhed (i form af en teksthelhed der så består af kapitler og afsnit, og som er afgrænset af talerskift, blanktegn eller stilhed). Kapitler og afsnit består af mange sætninger, og en sætning består af mange ord, og ord består af endnu flere lyd eller bogstaver.

Når modellens lag er i spil ved en kommunikativ begivenhed, sker det med forskellig grad af bevidsthed. De øverste lag, formål og hovedpåstand, er (eller burde være) i sprogbrugernes fokus, mens kompositionen er middel til og baggrund for denne fokusering. Sætningernes opbygning er som regel ikke i sprogbrugernes bevidsthed, og ordvalget er næsten aldrig bevidst for den der kommunikerer. Endelig er reglerne for bogstaver og lyd (i det sprog som man taler) slet ikke til at gøre bevidst under sprogudøvelsen, men godt før og efter.

## *Sprog og identitet*

De sproglige processer er derfor både kompositionelle og funktionelle, dvs. at meningen med en helhed bestemmes af meningen med delene og måden de er kombineret på, samtidig med at meningen med et element også bestemmes af hvilken funktion det har i den helhed det indgår i, og at meningen med hele teksten er bestemt af dens funktion i den situation den indgår i. Al processering af sproglige tekster er således en dialektisk enhed af kompositionelle processer nedefra og op og funktionelle processer oppefra og ned – i det som kaldes den hermeneutiske cirkel. Tekstproduktion foregår hovedsagelig oppefra og ned; afsenderen har et formål, finder sit hovedpåstand, komponerer teksten under hensyn til adressaternes forudsætninger og former sætninger med ord der er sammensat af lyd eller bogstaver. Teksttolkning (opfattelse af afsenderens hensigt budskab og formål) foregår grundlæggende nedefra og op; modtagerne lytter til lydene i den rækkefølge de udtales (og tilsvarende for læseren fra venstre til højre), opfatter at de udgør ord og sætninger, aner kompositionen som leder frem til tekstens budskab og afsenderens formål. Begge parter er underlagt den hermeneutiske cirkel; modtagerne skal hele tiden gætte sig til de overordnede formål for at forstå den komponentielle mening med ordene og sætningerne, og afsenderen skal lige fra første sætning forudse hvad læserne til enhver tid ved og ikke ved, således at informationerne kommer i den rækkefølge som gør at teksten fungerer nedefra og op. Sproglige tekster processeres således på en gang kompositionelt og funktionelt.

### *C. Valg mellem varianter*

På alle sprogets niveauer fungerer sproget ved at der er nogle forskelle der gør en forskel, mens der er andre forskelle der ikke gør en forskel. De forskelle der gør en forskel for indholdet, kan kaldes indholdskommunikation, og de forskelle der ikke gør en forskel for indholdet, signalerer så noget om relationen mellem parterne i kommunikationen, og kan kaldes relationskommunikation. Denne relationskommunikation kan så af modtagerne blive opfattet enten som symptomer på afsenderens personlighed og identitet, eller som tegn som afsenderen udsender for at signalere sin opfattelse af de sociale relationer mellem parterne, dvs. hvordan afsenderen opfatter sig selv, adressaterne og emnet.

På det fonetiske lag findes der således fine fonetiske variationer som ikke giver forskellig betydning. Fx udtales *snakke* og *kaffe* normalt med korte a'er, men man kan også høre disse ord udtalt med forlængede a'er, så det kunne lyde som *snarke* og *karfe*. Disse udtalevariationer giver ikke for-

nemforskelle og derfor heller ikke forskel i betydningen. Men for modtagere af sådanne udtalevarianter giver det anledning til symptomallæsning, så de slutter sig til at taleren må være en (ældre) københavner, for det er især dem der bruger disse lange a-varianter.

I en nylig publiceret undersøgelse (Pharao m.fl. 2014) har det vist sig at et s udtalt dentalt, dvs. med tungen mere fremskudt end normalt, en udtale som også kendes som læspe-s eller ungpige-s (*sød tøj*), kan signalere flere ting om taleren. 350 gymnasieelever lyttede til sprogprøver på syvotte sekunder hvor en ung mand på standarddansk talte om en rute på et kort; de blev så bedt om at udfylde et skema med spørgsmål om deres reaktion på hvad de havde hørt. I prøver hvor s'erne ad teknisk vej var manipuleret til at lyde som dentale s'er, var den overvældende reaktion at taleren måtte være 'feminin', 'homo' eller 'bøsse', mens den ikke manipulerede prøve ikke udløste denne reaktion. Spillede man prøver med en ung mand med tydelig indvandreraccent der var manipuleret på samme måde, gav versionen med dentale s'er ikke denne reaktion, for dentale s'er opfattes som en del af indvandrer-accenten.

Der er ikke tale om et umiddelbart kausalforhold. Lytterne slutter sig ved symptomallæsning af stemmens kvalitet til at det er en ung mand der taler (og ikke en kvinde), og ud fra at alle fonemvarianter ellers er danske standardvarianter, at det ikke er en med indvandrerbaggrund der taler, begge dele med rette selv om det ikke er logisk nødvendige slutninger. På denne baggrund tolker de så det at taleren bruger læspes'er, som tegn på at han er bøsse. Dette er også en abduktiv slutningsform (og konklusionen er i dette tilfælde ikke korrekt, for læspe-s'et er blot indsat kunstigt). Men på baggrund af deres kendskab til det danske sprogs fonemstruktur og deres opfattelse af hvad fonemvarianterne typisk signalerer, får de den opfattelse at taleren taler som han gør, *fordi* han er bøsse.

De laver ikke symptomallæsning af taleren, for de tror ikke at han læsper fordi han har en talefejl og derfor ikke kan andet. De antager at han bruger dentalt s *fordi* han er bøsse og ikke skjuler at han er det. Dette er altså en motivlæsning. Man antager i sprogsamfundet med andre ord at afsenderen mere eller mindre bevidst har valgt denne s-variant – for at signalere at han er bøsse. Det er ikke afgørende hvor bevidst afsenderen er om sit valg, for det opfattes af tilhørerne i alle tilfælde, ikke som skæbne, men som valg.

På ordlaget og syntaksen kan man også tolke varianter, dvs. resultatet af valget mellem synonyme formuleringer, symptomalt. Se et citat fra St.St. Blichers *Brudstykker af en landsbydegns dagbog* (1824), hvor læseren som observatør til dagbogen af den fiktive person Morten



## *Sprog og identitet*

Vinge kan afsløre hans identitet gennem den måde han skriver dagbog på. Brudstykkerne, der i novellen siges at være "Fundet, gennemset og udgivet af St.St. Blicher", fordeler sig over en periode på 45 år fra Morten Vinges barndom til hans alderdom. Den første optegnelse i dagbogen lyder således:

Føulum, den 1ste Januar 1708.

Gud skjenke os Alle et glædeligt Nytaar! og bevare vor gode Hr. Søren! han slukkede Lyset iaftes, og Moder siger, han lever ikke til næste Nytaar; men det har vel intet at betyde. - Det var ellers en fornøielig Aften: da Hr. Søren tog sin Hue af efter Maaltidet og sagde, som han pleier: "agamus gratias!" pegte han paa mig istedet for Jens. Det var første Gang jeg læste vor latinske Bordbøn; idag et Aar læste Jens; men jeg gjorde store Øine, for da forstod jeg ikke et Ord, og nu kan jeg det halve af Cornelius. Det bæres mig for, at jeg skal blive Præst i Føulum; ak, hvor vil mine kjære Forældre glæde sig, om de leve den Dag! Og saa Præstens Jens kunde blive Biskop i Viborg - som hans Fader siger - nu hvem kan vide det? Gud raader for Alting; hans Villie skee! amen in nomine Jesu!

Blicher synes at have lavet en fuldstændig illusion om en dagbog, således at det ikke på sprogligt grundlag alene kan afsløres at dette er fiktion, og ikke nogle virkeligt fundne brudstykker af en dagbog. Således betragtet er disse optegnelser levn fra en person der har en identitet. Det er tydeligt han (den fiktive Morten Vinge) har levet for flere århundreder siden med gammel retskrivning (store bogstaver, dobbelt-a, *skjenke, kunde*), at hans ordforråd og syntaks er arkaisk (*bæres mig for, om de leve*), og det er klart han kan latin og regner med at også tekstens adressat, ham selv på et senere tidspunkt i livet, kan latin ("*agamus gratias!*", *amen in nomine Jesu!*). Man kan også afdække hvordan Morten Vinge opfatter relationen i den omtalte situation. *Hr. Søren* er en standsperson omtalt med titel, i modsætning til *Jens* som blot kaldes ved fornavn. Man kan således opfatte hvem Morten Vinge er, alene på grundlag af hvordan han positionerer sig i kommunikationen, hvad enten det er bevidst eller ubevidst.

### *D. Hvad er identitet?*

Ordet *identitet* har forskellige betydninger: Det kan bl.a. betyde 'det at være identiske' eller 'et menneskes (eller en bestemt gruppes) bevidsthed om egen personlighed og individuelle særpræg' (DDO). I redaktionens spørgsmål om hvorvidt "den menneskelige identitet er forankret i

præsproglig perception og handlen”, er det den anden betydning der er på spil, og derfor vil jeg her kun tage hensyn til den. Det er i denne betydning af ordet nødvendigt at skelne mellem forskellige sider af personligheden (Ivanič 1997).

En persons biografiske identitet er forholdsvis stabil og ændrer sig kun langsomt over tid; den drejer sig om fysiske egenskaber og særpræg, og om psykiske dispositioner og tilbøjeligheder. I princippet er den biografiske identitet resultatet af dialektikken mellem arv og miljø gennem personens liv, men for personen selv opleves den først og fremmest som valgmuligheder, og af observatører opfattes den biografiske identitet også som resultatet af personens arv, miljø og tidligere eksistentielle valg.

En persons sociale identitet er på den anden side begrænset af hvilke muligheder for selvhed som samfundet, institutionen og normerne stiller til rådighed for individet i konkrete situationer; det drejer sig om hvilke institutioner der findes i samfundet, hvilke roller personen kan spille i institutionerne, hvilke normer der gælder. Disse sociale forhold sætter grænser for hvordan personen kan opfatte sig selv, og hvilke handlinger der er mulige i forlængelse af denne opfattelse. En persons sociale identitet skifter således fra situation til situation, fx fra at være datter af forældrene og storesøster til de mindre søskende, til at være elev i skolen, og veninde med veninderne osv. (Goffman 1981, Ivanič 1997).

Inden for de rammer som sættes af de sociale forhold, kan personen så positionere sig ved at vælge mellem de muligheder der er til rådighed. Disse valg træffes på mange forskellige måder, ved påklædning, ved adfærd, ved valg mellem handlingsalternativer, og her er de stilistiske valg i en sproglig handling en meget væsentligt indikator for hvordan personen ønsker at blive opfattet. Den måde personen iscenesætter sig selv og de andre gennem sprogligt stilistiske valg, kan således kaldes det diskursive selv (Ivanič 1997).

Når en afsender handler ved hjælp af en tekst, vil der i teksten altid foregå indholdskommunikation, dvs. der vil kommunikeres repræsentationer af hvorledes afsenderen tolker *sagen*, nemlig som det kommer til udtryk i behandlingen af *emnet*. Men der vil også foregå relationskommunikation, dvs. implicite eller eksplicite angivelser af hvorledes afsenderen opfatter sig selv, opfatter modtagerne og ønsker at definere relationerne mellem dem (Watzlawick 1967). Disse tekstlige signaler om hvordan afsenderen ønsker at blive opfattet, er i litteraturvidenskaben omtalt som *tekstens fortæller*, som i skønlitteratur netop ikke er identisk med *tekstens*

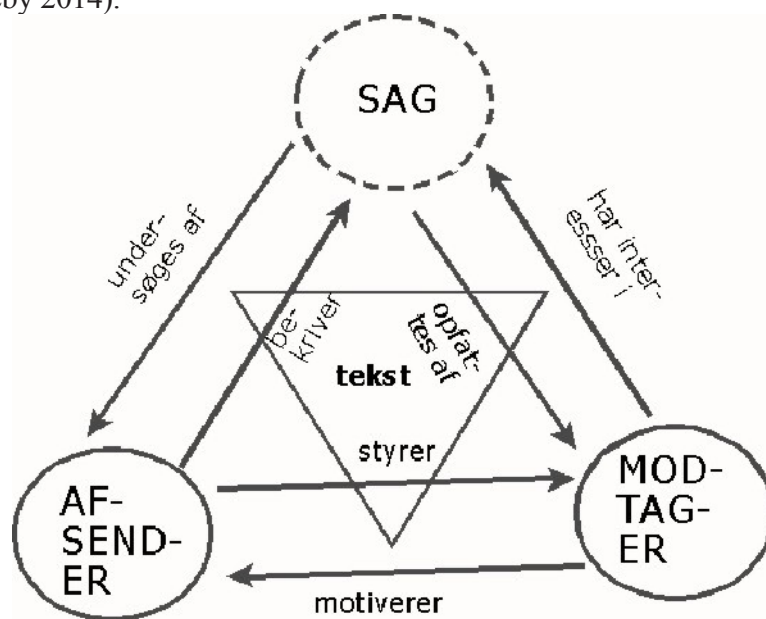
## Sprog og identitet.

forfatters autobiografiske selv. Afsenderens beskrivelse i teksten af *modtagerne* kan på tilsvarende vis kaldes tekstens *adressat*.

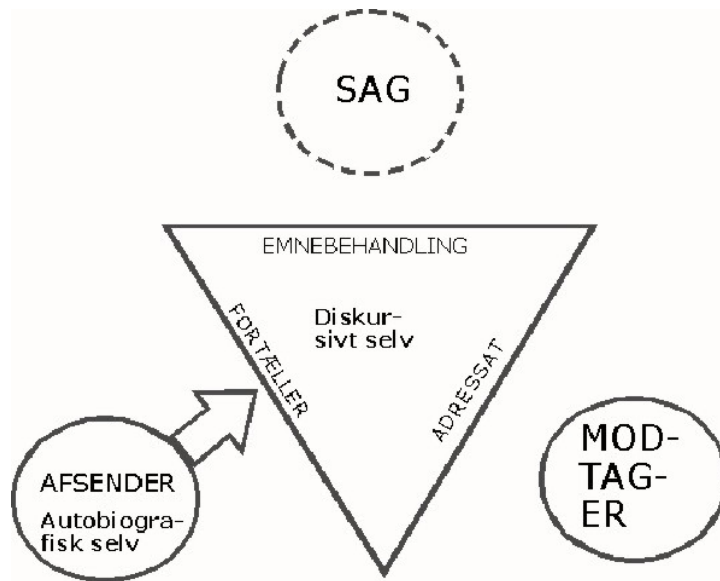
Personers sociale selv afhænger af samspillet mellem hvorledes afsenderen selv definerer situationen, og hvorledes de andre parter i situationen definerer den, og det kan først når interaktionen er slut, bestemmes hvordan situationen egentlig havde været. Igennem en samtale vil der nemlig ske en stadig, som regel stiltiende, forhandling mellem parterne om definitionen af situationen hvis den ikke i tilstrækkelig grad opleves som den samme hos parterne.

En afsender vil normalt først undersøge sagen på forskellige måder og dernæst gennem teksten beskrive sin opfattelse af sagen, fordi den er relevant for modtagerne, som jo også som regel forud for teksten har en interesse i sagen og en opfattelse af den.

Afsenderen vil også tage bestik af modtagerne og deres forhold til sagen og vil derigennem få anledning eller motiv til at producere teksten; afsenderen har med teksten et projekt om at styre modtagernes opfattelse af sagen på en af tre måder: afsenderen kan ønske gennem regulative sproglige handlinger at ændre de sociale relationer i situationen, afsenderen kan ønske gennem konstative sproglige handlinger at oplyse modtagerne om noget de ikke vidste i forvejen, eller afsenderen kan måske blot ønske gennem ekspressive sproglige handlinger at give udtryk for sine egne følelser, holdninger og opfattelser for at modtagerne skal kende dem og forholde sig til dem (Bühler 1965; Habermas 1981, 2001; Searle 1969, 1976, 1995; Togeby 2014).



Man kan i analysen af tekster skelne mellem på den ene side kommunikationssituationens virkelige parter, dvs. afsender (taler, skribent, forfatter) og modtagere (tilhørere, læsere), som begge har en biografisk identitet, og på den anden side afsenderens eksplicite og implicite fremstilling i teksten af sig selv, af modtagerne og af sagen, dvs. *fortælleren* (*afsenderkarakteren*), *adressaterne* (*modtagerinstanser*), og *emnebehandlingen*.



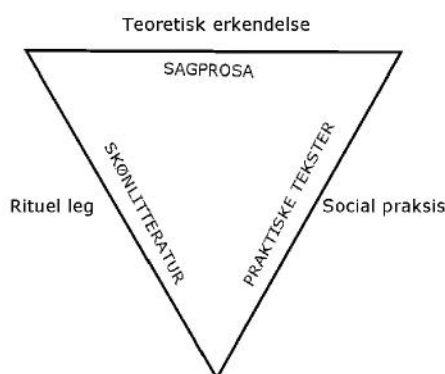
### E. Teksttyper og genrer

Fremstillingerne i teksten af fortælleren, adressaterne og emnet danner forskellige færdige kombinationer af undertyper af hver af de tre instanser. Disse kombinationer er blevet typificeret til tekstarter eller genrer, hvoraf der findes et meget stort antal, men som falder i tre hovedtyper. Den første hovedtype er praktiske tekster som i sig selv udgør og i høj grad handler om den sociale praksis hvorunder parternes fremtidige handlinger og forholdet mellem dem udtrykkeligt reguleres; til dem hører instruktioner, love, vejledninger, kokebøger, handelsbreve osv. Den anden hovedtype er sagprosa, hvor der lægges vægt på fremstillingen af teoretisk erkendelse om sagforholdet, og hvor der ikke er eksplicite omtaler af kommunikationens parter; til dem hører videnskabelige artikler, lærebøger, nyhedsartikler i dagbladene og orienterende fagartikler. Den tredje hovedtype er skønlitteratur, hvor teksten ikke er brugt som middel til information for modtagerne, men er et mål i sig selv, en rituel leg, og hvor modtagerne

## Sprog og identitet

bruger teksten til underholdning og udfordring til refleksion og livstydning. Eksempler på skønlitteratur er romaner, noveller, dramaer og komedier, vittigheder og anekdoter (Ongstad 1997; Togeby 2014).

### Teksttype



I praktiske tekster og sagprosa er der som regel god overensstemmelse mellem situationens virkelige faktorer (skribent, læser og sag) og den positionering som kommer til udtryk i teksten i form af fortæller, adressat og udsagn om emnet, og man kan da tale om at det autobiografiske selv gennem det diskursive selv tager ansvaret for teksten og dermed er et autentisk og *autoritativt selv* (Ivanič 1997).

I skønlitterære tekster er der bevidst misforhold mellem forfatter (det autobiografiske selv) og fortæller (det diskursive selv). Når forfatteren St.St. Blicher i *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog* (1824) lader fortælleren skrive: *Det var første Gang jeg læste vor latinske Bordbøn*, er der bevidst og intenderet uoverensstemmelse mellem afsender og fortæller.

I skønlitteratur er der heller ikke, som i sagprosa, et krav om sandhed, men derimod krav om sandsynlighed, etiske dilemmaer og æstetisk kvalitet; henvisningerne sker i teksten på skrømt, og måske eksisterer det der henvises til, slet ikke, som fx Morten Vinge. Skønlitteratur er en måde at tale konkret (dvs. ved specifikke henvisninger på skrømt) om det abstrakte på (fx hos Blicher om livets omskiftelighed og værdiernes relativitet). I skønlitteratur er det derfor i høj grad netop måden ordene eksplicit og implicit signalerer et diskursivt selv der er den æstetiske kvalitet som forfatteren så har ansvaret for og æren af. Læserne af skønlitteratur skal netop ikke falde sammen med adressaterne i teksten, for læsernes position er hverken at blive belært eller at blive styret, men at indleve sig i fremmedartede situationer og være smagsdommere for etikken, æstetikken og troværdigheden i teksten, eller som det også hedder: det gode, det

smukke og det sande. I skønlitteratur er der således ofte flere diskursive selv'er, og det er netop det der er kunsten.

Men også i praktiske tekster og sagprosa kan der være flere stemmer i en tekst (Bachtin 2009), således at teksten som helhed ikke giver et entydigt billede af det diskursive selv, og således at det biografiske selv ikke på autoritativ måde kan tage ansvaret for det diskursive selv. Afsendere kan lyve og bedrage, som kaptajnen fra Köbenick, som slet ikke var kaptajn, men fik soldaterne til at adlyde som om han var det (bagefter blev han så straffet for det). Der kan også være situationer hvor skribenter overtager andres fremstillingsformer, enten ved direkte citater, ved farvede referater (dækket direkte tale) af andre skribenter som skriver om det samme, eller ved lån af stilistiske træk fra forskellige kilder. I sådanne tilfælde vil man ikke i så høj grad kunne finde et autentisk og autoritativt selv i teksten.

Der er nu den generelle sammenhæng mellem tekstmodellen og identitetsmodellen at sproglige træk fra de tre nederste, mere ubevidste lag af tekstmodellen (bogstaver/lyd, ord og sætninger) snarest tolkes som symptomer på det autobiografiske selv, mens de tre øverste, mere bevidste lag (tekst, budskab og formål) tenderer mod at blive tolket som motiver og intensioner der ikke blot signalerer, men også udgør, afsenderens diskursive selv.

Selv om der i optegnelserne i *En Landsbydegns Dagbog* kan høres flere stemmer (som det skal vises nedenfor), er de alle skrevet af den biografiske forfatter St.St. Blicher i 1824, og som sådan udtryk for hans identitet. Men det Blicher åbenbarer ved sine bevidst valgte inkongruente sproglige formuleringer, er at han skriver således fordi han kan (det er jo *kunst*), og det at læse teksten bliver et mål i sig selv, ikke et middel for os læsere til at andet mål. Således opfattes skønlitterære tekster som udtryk for forfatterens kunst, ikke nødvendigvis for hans identitet.

### III. Sproget er en objektiv realitet

#### A. De traditionelle sprogmodeller

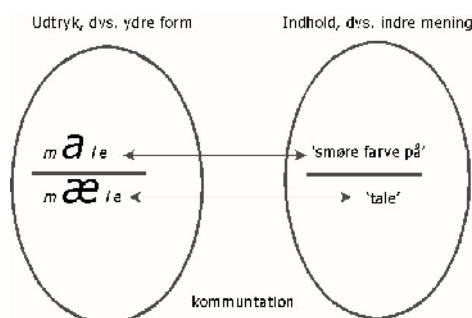
Næste led i den dialektiske cirkel er at sproget er en objektiv realitet. Sproget er objektiv virkelighed. Det er så vidt jeg kan se, noget som de fleste tager for givet (man kan jo se de menneskeskabte bogstaver og høre de sproglige lyde). Men de dominerende sprogteorier synes at fortrænge problemet om hvordan tankefællesskabet som sproget både forudsætter (vi kan det samme sprog) og skaber (vi kommunikerer tanker til hinanden), er en objektiv materiel realitet. Ved denne fortrængning bliver de traditionelle teorier dualistiske.

## Sprog og identitet

Når heksen i *Fyrtøjet* efter at have lovet ham penge og fortalt om det hule træ og kisten i det første rum dernede, siger til soldaten på landevejen: *Oven på den sidder en hund*, får soldaten den tanke at der sidder en hund oven på den omtalte kiste – og det var netop den tanke som heksen selv havde og ville dele med soldaten ved hjælp af sproget (Togeby 2003). Sproget er således ikke blot de materielle mærker (bogstaverne eller sproglydene) som kan sanses af alle, men også den fantastiske mulighed som sprogets system som helhed giver sprogbrugerne i sprogfællesskabet for at dele tanker med hinanden. Hvordan er dette system af muligheder en objektiv realitet? Svaret på det spørgsmål tager sprogteoriene for givet, så de slet ikke stiller det.

Den formelle lingvist Noam Chomsky (1965; Platzack 1998) forudsætter således at sprogevnens er biologisk medfødt og kan findes og testes hos mennesker i deres kompetence til at bedømme om et givet sprogligt udtryk er en acceptabel form eller ej i et givet sprog. Sprogbeskrivelse består da i at konstruere et formelt generativt system der kan redegøre for strukturen i alle de acceptable sproglige former og kun i dem. Men han prøver for det første ikke at gøre rede for hvorledes den menneskelige biologi, som ikke er indrettet som en computer, kan generere disse sproglige former; og han gør for det andet ikke rede for hvordan disse processer er forbundet med vores øvrige tankevirksomhed, følelsesliv, vilje og handlinger, som vel er en del af identiteten. Og han går for det tredje ud fra at sproget bliver fælles for medlemmer af samfundet fordi det er biologisk funderet, men ser bort fra at det som fælles fænomen kan ændres og udvikle sig historisk.

Den strukturelle lingvist Louis Hjelmslev (1963) forklarer det i sin sprogteori således at kun de forandringer (mutationer) i det sproglige udtryk (fx fra lyden *æ* til lyden *a* i *mæle* og *male*) som giver ændring i tankerne (nemlig fra betydningen 'tale' til betydningen 'smøre farve på'), at kun de forandringer der således har kommutation, fælles forandring i udtryk og indhold, er dele af sprogsystemet. Sproget beskrives som et papir med to sider: udtryk og indhold; når man klipper i den ene side, klipper man også i den anden.



Denne model har sammen med tidligere modeller været meget frugtbar på den måde at den har ført til både en overbevisende beskrivelse af den historiske udvikling af sprogets formsystem, både hvad angår lydsystemet, bøjningssystemet og syntaksen med ordstillingssystemet. I sproghistorien har man fx kunnet beskrive lydudviklingen som styret af lydlove, således at fx klusilerne p, t, k efter vokal fra 1300-tallet og frem i dansk svækkes til b, d, g, men ikke i svensk; svensk *gapa* svarer til dansk *gabe*, *gata* til *gade* og *kaka* til *kage*.

Man har også kunnet beskrive reduktionen i bøjningssystemerne i dansk og udviklingen af en fast ordstilling, der så udfylder nogenlunde de samme funktioner, nemlig at angive hvilke sætningsled ord skal optræde som. Sprogudvikling synes at foregå således at der reduceres, forkortes og svækkes i lydsystemet, mens systemets tilvækst kommer i ordforrådet, med nye rødder, nye afledninger, nye komposita og fikseringen af ordstillingen.

Det er også overbevisende blevet påvist at de syntaktiske regler må være ordnet i et generativt system som kan generere uendelige mange forskellige, men stadig grammatiske sætninger, først og fremmest på grund af rekursive regler, der tager sit eget output som input i en ny brug af reglen.

Begge de to omtalte strukturelle teorier går ud fra at der er to sfærer, det sproglige fysiske udtryk på den ene side, og de menneskelige tanker om hvad meningen med udtrykkene er, på den anden side. De prøver så at beskrive hvorledes sproget etablerer en bro over kløften mellem disse to sfærer. Det de ikke forklarer, er hvordan begge disse sfærer, og også broen mellem dem, kan være dele af den samme materielle objektive virkelighed som de ellers beskriver at alene udtrykket er en del af.

Psykologen Bateson (1970) forklarer det således at det er kun de forskelle (i sproglige tegns materielle form) der gør en forskel (i sprogbrugernes tankegange) der er sprog. Det er altså ikke således at sprogsystemet er der, og sprogbrugeren dernæst i barndommen internaliserer det. Det er snarere således at hver gang en person opfatter et sprogligt tegn, er det ikke blot formen der trænger sig på, men sprogbrugeren der vælger at fokusere på formen og forstå den fordi den gør en forskel for sprogbrugeren.

Filosoffen Searle (1995) har formuleret det således at mennesker i et sprogsamfund alle følger den samme metaregel, nemlig at formen X tæller som indholdet Y i kontekstens K. Ordet *male* tæller som indholdet 'smøre farve på' når man taler dansk (men ikke når man ikke gør det).



## *Sprog og identitet*

### *B. Sprogets ontologi*

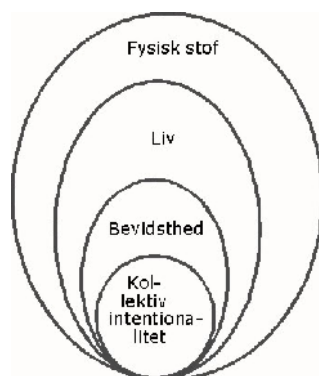
Det problem som sprogteoriene forudsætter løst, men som de ikke selv bidrager til, er det om hvordan menneskets kollektive intentionalitet, det at de tænker nogenlunde det samme om det samme, kan være en objektiv realitet. Det verdensbillede jeg i overvejelserne af dette går ud fra, er i korthed følgende: Verden er der (skønt vi ikke kan forklare hvorfor), og alt i verden er fysisk og består af atomer. Der er blandt verdens ting levende organismer (skønt vi ikke kan forklare hvorledes livet opstod af det livløse ursuppe). Livsformerne er mangfoldige, de interagerer med hinanden både individuelt og som arter gennem evolutionen. Og der er blandt organismene dyr, som fx hvaler, hunde og mennesker (dvs. pattedyr), der har sanseintegreret (kognitiv) bevidsthed. De har ikke blot som krybdyrene instinktive reaktionsmønstre der er knyttet til hver enkelt sans, men en kognitiv sanseintegreret bevidsthed om genstande i verden omkring dem (vi ved heller ikke hvordan disse integrerede bevidstheder hos pattedyrene er opstået). Integrerede bevidstheder er individuelle og *om* verden (de har intentionalitet). Bevidsthederne hos pattedyrene er individuelle og subjektive (observatørafhængige) forestillinger om ting og sager verden.

Blandt pattedyrene er menneskene de eneste der lever i samfund der hviler på samarbejde i sociale institutioner. Interaktion bliver til institutioner når handlingerne bliver vaner og typificeres til kategorier som tæller som noget andet end de er, for alle i gruppen

Institutionaliseringen indtræffer, hver gang bestemte typer af vænemæssige handlinger står i et gensidigt forhold til bestemte typer af udøvere. Enhver typifikation af denne art er med andre ord en institution (Berger & Luckmann 1967:92).

Den vigtigste institution er sproget, som ved opdragelse og undervisning overføres til stadig nye generationer af mennesker. Sprog er på denne måde grundlaget for kollektiv intentionalitet, dvs. i grove træk de samme tanker om det i verden som mennesker kommunikerer om. Hvordan sproget, der er en forudsætning for kollektiv handling og samarbejde, er opstået, har vi ikke sikker viden om, men dog teorier om hvilke skridt mennesket som art har taget på vejen til et fælles sprog: 1) individuel intentionalitet (dvs. omhed), 2) samarbejde om fælles mål og fælles (gensidig) intentionalitet, og 3) kollektiv intentionalitet (Tomasello 1999 og 2014).

## Ole Togeby



Tankerne er altså individuelle men fælles og intersubjektive, og kan være sande eller falske om den situation i verden som de er om, og nyttige eller unyttige for menneskenes interaktion med verden og hinanden. Dette er sprogets objektivitet. Sprogets objektivitet består i at alle i et sprogfællesskab kan have de samme tanker om det der tales om fordi de har de samme færdigheder i at bruge sproget som middel til kommunikation.

### C. Tidsskalaer

Sprog og identitet er objektive realiteter på vidt forskellig måde på forskellige tidsskalaer. Sproget kan i helt korte forløb, i kommunikationssituationer, tekster, ytringer og sætninger beskrives som diskurs, som distributionelt definerede tekster eller ytringer defineret som tale. Sådanne enheder udgør den situationelle tidsskala hvor mennesket skaber de mundtlige eller skriftlige tekster, og sproget varierer med intentionen, handlings type, positioneringen af parterne i de valgte genrer eller tekstarter.

Det enkelte menneskes identitet kan næppe beskrives i situationel tid fordi et menneske har forskellige sociale identiteter i forskellige situationer. Identiteten må beskrives i hele livsfaser hvor personen har samme vilkår, roller, evner og færdigheder over flere år selv om de har forskellige roller og derfor forskellig brug af sproget.

Endelig kan man tale generisk om mennesket som art og sproget som system, og så er skalaen delt ind i perioder og epoker på hundredevis af år. Sprogsystemet forandrer sig kun i denne langsomme takt. Skalaerne omfatter hinanden på følgende måde:

[EPOKE [LIV [LIVSFASE OG ROLLE [SITUATION POSITION [HANDLING]]]]]]

## *Sprog og identitet*

På situationsskalaen taler man mest om handlinger, herunder sproglige handlinger; hvad er det personen gør? Det er her sprogbrugen der er i fokus, og teksterne analyseres som udtryk for valg. Her spiller menneskets identitet en mindre rolle og interaktionen med dens krav om relevans i hver eneste sætning, en dominerende rolle. Her er det et spørgsmål om det autobiografiske selv tager ansvaret for det diskursive selv eller blot lader omgivelserne styre hvad der sker (*Du er hvad du vil*). Her bliver identiteten sat i baggrunden.

På livsfaseskalaen beskrives sproget nærmest som tendenser og tilbøjeligheder til personlig stil i valget af leksikon, periodebygning, komposition og genre. Identiteten opfattes som det diskursive selv, som dels er bestemt af de vilkår teksterne produceres under (*du er den rolle du har*), dels af hvilke positioner personen vælger at indtage inden for de muligheder der er til rådighed (*du er hvad du har mulighed for at vælge*). Der er her en vis ligevægt mellem det sociale og den "præsproglige perception og handlen". I denne livsfaseskala fungerer det mundtlige og det skriftlige sprog vidt forskelligt. Det mundtlige sprog er mest udtryk for det autobiografiske selv, mens det skriftlige sprog mere er knyttet til personens arbejde og sociale roller.

På den epokale skala beskrives sproget som nationalsprog, dialekt, sociolekt og stilmarkører, og den side af begrebet sprog man har interesseret sig for, er især sprogbygningens nederste lag: lydlaget, ordlaget og sætningslaget. Identiteten opfattes som det biografiske selv som er foranderligt, men alligevel det samme igennem et helt liv. Sproget opfattes som et vilkår eller en skæbne (*du er hvad du er født til*); man kan ikke selv vælge sit modersmål, og derfor vil sproglige ytringer på den epokale skala mest blive læst som symptomer på personens identitet. I denne målestok er sproget for menneskets identitet snarere skæbne og vilkår end noget det kan skabe og ændre. Det enkelte menneske kan ikke ændre sproget, men er underlagt ændringerne. Folk der hører båndoptagelser af sig selv 20 år tidligere, undrer sig ofte over at de har forandret deres sprog så meget at det tydelig høres, men uden at de har opdaget det undervejs.

Ole Togeby

EPOKE ----- LIVSFASE ----- SITUATION			
SYMPTOM	ROLLE	POSITIONERING	INTENTION
SKÆBNE	VILKÅR		VALG
du er hvad du er født til	du er den rolle har fået	du er den position du har mulighed for at vælge	du er hvad du vil
AUTOBIOGRAFISK SELV	DISKURSIVT SELV		AUTORITATIVT SELV
SPROGBYGNING		STIL	SPROGBRUG
NATIONAL-SPROG, DIALEKT, LYD, ORD, SÆTNINGER	SÆTNINGER, STIL KOMPPOSITION, GENRE	KOMPOSITION, GENRE, HANDLINGER	SPROGLIGE HANDLINGER

Et menneskes identitet kan bedst beskrives på livsfaseskalaen. På epokeskalaen er den sproglige stil, som er den der leverer indicier for at tale om sprogbrugerens identitet, især bestemt af den tid personen lever i, det land, den sociale klasse og det miljø personen er vokset op i, og de fleste træk er for personen skæbne, og ikke udtryk for et valg eller en identitet. På situationsskalaen er på den anden side den sproglige stil i høj grad bestemt af afsenderens positionering af sig selv, adressaterne og emnet i den konkrete sag, hvor mange forhold der er tilfældige i forhold til personens identitet, spiller en afgørende rolle. En persons identitet kan derfor bedst ved hjælp af sproglige indicier undersøges på livsfaseskalaen.

En undersøgelse af en persons identitet på en livsfaseskala på grundlag af sproglige analyser kan så se således ud som det skitseres i det følgende med eksempler fra *En landsbydegns Dagbog*. To år efter den ovenfor citerede optegnelse fra 1808 ser en optegnelse således ud:

Thiele, den 13de Marts 1710.

Igaar, da vi kom hjem fra Snejpejagt, sagde naadig Herren til mig: "Og jeg hører, at Du forstaaer Fransk?" – "Lidt, naadig Herre!" svarte jeg. – "Saa kan Du ikke heller varte op ved Bordet; vi kan jo ikke lukke Munden op for Dig." – "Ak! raabte jeg: naadig Herren vil dog ikke forskyde mig?" – "Point de tout, svarte han: Du skal fra nu af være min Valet de chambre! Og naar Junker Kresten reiser til Paris,

## *Sprog og identitet*

saa følger Du med – hvad synes Du derom?” Jeg blev saa bevæget, at jeg ikke kunne sige et Ord, men kyste hans Haand. Alligevel jeg nu glæder mig saare meget, saa tykkes mig dog, at jeg nødig ville herfra, og jeg troer virkelig, at mit Helbred er blevet slettere siden.

I denne optegnelse er det den samme person set i livstidsperspektiv, men hans rolle i den beskrevne situation er en ganske anden, hvad der så også kan ses af sproget. Morten Vinges biografiske selv er stadig i 1710 et håbefuldt barn der positionerer sit ego som et barn i forhold til sin foresatte (”*Ak! raabte jeg: naadig Herren vil dog ikke forskyde mig?*”), men hans fagligt-diskursive horisont er blevet en anden; nu er der ikke, som i 1708, udtryk på latin, men flere på fransk (”*Point de tout*”), og hans ambitioner er blevet nogle andre (*Valet de chambre!*).

43 år efter lyder en optegnelse så:

Føulum, den 12te Mai 1753.

I Søndags forrettede jeg førstegang mit Embede som Degn til Thiele og Vinge. Den naadige Herre kaldte mig paa sin Dødsseng. Her boer jeg nu i min Faders Huus; men jeg boer her allene. Alle mine Ungdomsvenner ere forlængst gangne til Hvile; jeg er endnu tilbage, som et skaldet Træe paa Heden; men om føie Tid skal jeg samles til dem, og være den sidste af min Slægt. Disse Blade skulle være det eneste Mærke om mig. Om Nogen – engang, naar jeg er død og borte – læser dem, da skal han sukke og sige: ”Anlangendes et Menneske, hans Dage ere som Græs; som et Blomster paa Marken, saa skal han blomstre. Naar Veiret farer over det, da er det ikke mere, og dets Sted kjender det ikke mere. Men Herrens Miskundhed er fra Evighed og indtil Evighed.”

Personen er efter de 43 år næsten blevet en anden. Nu er han ikke længere ambitiøs og håbeful, men resigneret og mæt af dage. Det er ikke vigtigt for ham at udfylde en rolle (som det var i de to andre), selv om han har en (*mit Embede som Degn*). Han bruger i den tredje citerede optegnelse hverken latin eller fransk, men taler nu i bibelcitater (”*Anlangendes et Menneske, hans Dage ...*”, som er fra en ældre oversættelse af Salmerne 103.15).

Således kan man lave modeller over menneskers identitet, som noget der skifter på de tre tidsskalaer: en for livet og det autobiografiske selv, en for rollen og det sociale selv (elev, tjener eller degn), og en for positionen.

ringen der kommer til udtryk som det diskursive selv. Og som observatører til andre menneskers identitet kan vi kun slutte os til identiteten som den bagvedliggende årsag til de sproglige valg som personen foretager i den enkelte skrivehændelse.

I alle tre optegnelser fra *En Landsbydegns Dagbog* kan man i samme tekst fremanalysere flere “stemmer”, dvs. sproglige varianter der peger i forskellige retninger, det fænomen som kaldes polyfoni. I optegnelsen fra 1708 er der på den ene side træk der peger på at Morten Vinges rolle i samfundet blot er at være en latinskoleelev der ved at han skal agte sine forældre (*mine kjære Forældre*), men på den anden side kan man også finde træk hvormed han prøver at positionere sig som en der opfatter dem som enfoldige (*men det har vel intet at betyde*) i forhold til hans egne ambitioner (*jeg skal blive Præst i Føulum*), og som ønsker at skifte stand (de latinske indslag i den danske tekst). I 1710 er han ikke længere elev, men har stadig rollen som dansktalende tyende, men han positionerer sig som en der kan blive fransktalende kammertjener (de franske indslag i den danske tekst). I 1753 er Morten Vinge dansktalende degn, og den stemme der kommer ind oven på hans eget sprog, er bibelformuleringer, her i form af et langt ordret citat.

I den sidste optegnelse er der fuld overensstemmelse mellem den selvfremsstilling der ligger i stilen, og den bibelstemme der høres i teksten. Her kommer der således et autentisk og autoritativt selv til udtryk. Men i de to første optegnelser er der en uforløst spænding mellem den danske realitet og den fremmedsproglige ambition. I ungdommen havde Morten Vinge ikke autoritet over sin identitet. Der var uoverensstemmelse mellem rollen og det diskursive selv. Han eksperimenterede med formen for at finde sit autentiske selv. Men Morten Vinge fandt altså til sidst sig selv.

#### **IV. Mennesket er et produkt af sproget**

##### *A. determination*

Det næste spørgsmål i min undersøgelse af sprogets dialektik lyder: Er mennesket et sprogligt produkt? Det må forstås således: Er sprogets struktur med til at forme det enkelte individ? Er menneskets bevidsthed og handlinger determineret af dets nationalsprog? Det skal behandles nærmere i dette kapitel. Det er vel det redaktionen vil vide når de spørger om *mennesket i bund og grund er et socialt væsen i kraft af det sprog, det taler* eller om *en stor del af den menneskelige identitet er forankret i præsproglig perception og handlen, og at det sociale må forklares herudfra?*

## *Sprog og identitet*

Den ontologiske model indebærer i realiteten også at alt i verden (bortset fra de uforklarlige spring fra stof til liv og fra instinkter til bevidsthed som er omtalt ovenfor) kan forklares som determineret af udviklingen fra udgangspunktet, the big bang, og de fysiske love og evolutionen. Dette udgangspunkt skal ikke diskuteres her, hvor anliggendet er om man kan sandsynliggøre at sprog og identitet kan beskrives ikke-dualistisk, dvs. som en del af den materielle verden. Man stejler umiddelbart imod at alt skulle være determineret af udgangspunktet og lovmæssighederne, for det ville berøve os den frie vilje som vi føler at vi har. Men i den mellemlange tidsskala og den horisont som vi beskriver sproget og den menneskelige identitet i, har den grundlæggende determinisme ikke nogen effekt.

En konsekvens af en materialistisk opfattelse er at alt i verden, opfattet som et stort uisoleret system, er determineret af udgangsbetingelserne. Denne determinisme ligger faktisk i Newtons fysik og evolutionsteorien, men det har ingen praktiske konsekvenser, for det forudsætter at man kan bestemme udgangsbetingelserne uendeligt fint. I princippet kan en sommerfugls vingeslag i Brasilien fremkalde orkan i USA en måned senere. Men det er ganske simpelt, netop ved vejrudsigter, praktisk umuligt at bestemme udgangsbetingelserne præcist nok til at man kan forudsige vejret mere end et par dage frem (vi kan nemlig ikke registrere alle vingeslag af alle sommerfuglene). Hvor meget mere umuligt bliver det så ikke når man ikke blot vil forudsige lufthavets molekyler en uge frem, men også hvorledes personers identitet er determineret igennem en livsalder. De ting der udgør en identitet, er nemlig personens fysik, karaktertræk, evner og færdigheder, og handlinger som alle igen er dannet og udviklet i dialektisk samspil mellem genetisk arv og fysiske og sociale vilkår i det miljø som personen er vokset op i, og det gennem hele personens livshistorie.

Man kan således både antage at alt faktisk er determineret, og at det ikke er praktisk muligt at regne denne determination ud fordi man ikke kan bestemme udgangsbetingelserne fint nok. Den eneste måde at regne det ud på er at lade verden køre; verden er således anskuet ikke andet end en regnemaskine der så hurtigt som det lader sig gøre, regner ud hvad der er determineret af udgangsbetingelserne. Og hverken Gud eller hvermand vil nogen sinde få en regnemaskine der kan regne resultatet ud hurtigere end verden kan det. Derfor har troen på den totalt determinerede verden ikke nogen som helst konsekvenser for vores liv med hinanden eller for denne undersøgelse af forholdet mellem sprog og identitet.

Og sådan er det også med arternes oprindelse; der er uendeligt mange muligheder for livets former på planeten, og af dem er nogle få efter tilfældige mutationer i tilfældige økologiske niches blevet selekteret under arternes kamp for tilværelsen under jungleloven. Der kunne være blevet udviklet mange andre - i sær fordi tilfældigheden i den enkelte arts perspektiv spiller en så stor rolle. Hvis en meteor ikke havde ramt jorden, og dinosaurene ikke var uddøde af den grund, ville pattedyrene og dermed mennesket måske slet ikke være opstået og have haft så stor succes på jorden. Menneskets artsidentitet kan således anskuet betragtes som både determineret af evolutionen og umulig at undersøge årsagerne til i detaljer.

Behaviorismen tog i overensstemmelse med troen på determinisme et fornuftigt epistemologisk forbehold, nemlig at vi ikke kan vide noget objektivt om det som vi ikke kan observere; dvs. vi ved ikke noget om folks indre bevidsthed og psykologiske identitet, kun om deres iagttagelige adfærd. Det førte for behaviorister som Pavlov, Watson og Skinner til kun at undersøge hvordan omgivelserne var determinerende, og til den overbevisning at man ved klassisk og operant betingning og påvirkning i opdragelse, undervisning og propaganda kunne forme, ikke menneskets indre identitet, men dets ydre adfærd præcis som man ville. Forestillingen om den menneskelige identitet som en black box som vi ikke kan åbne, er ikke grundlaget for de følgende overvejelser selv om den grundlæggende determinisme er. Behavioristernes fejltagelse var at tro at der slet ikke er nogen identitet inden i et menneske, alene fordi man ikke kan observere den, at mennesker er tomme kar der blot skal fyldes med identitet, og at der ikke er andre faktorer der former en persons identitet, end omgivelsernes påvirkning på den korte tidsskala.

Omvendt går jeg ud fra at der er bevidsthed og identitet, nemlig i kroppen; vi kan bare ikke umiddelbart se af hvilken karakter den er. I min model er det kroppen der lærer sproget, og selv om vi (endnu) ikke kan beskrive det fysiologisk, kemisk og fysisk, så kan vi med god grund antage at sproget (systemet) på en eller anden måde er en del af kroppen og hjernen på det enkelte menneske.

### *B. Arv og miljø*

I determinationen af den menneskelige identitet, har mange villet skelne mellem to set faktorer, nemlig de indre og de ydre. De indre er givne, nedarvede, genetisk bestemte, fysiske og psykiske egenskaber; de ydre er både fysiske og sociale vilkår og omstændigheder som udvikler personligheden. Redaktionens spørgsmål om hvem der har mest ret, handler måske om dette spørgsmål om det ydre og det indre.



## *Sprog og identitet*

Ydre og indre-diskussionen kan opfattes som led i den gamle diskussion om arv og miljø. Om dette formulerede (den biologiske kognitivist?) H.C. Andersen i 1843 følgende opfattelse: *Det gør ikke noget at være født i Andegaarden, naar man kun har ligget i et Svaneæg (Den grimme Ælling)*. I 1894 svarede så (socialkonstruktivisten?) Henrik Pontoppidan: *For det hjælper alligevel ikke, at man har ligget i et Ørneæg, naar man er vokset op i Andegaarden (Ørneflugt)*. Det er således ikke et empirisk spørgsmål, men snarere en ideologisk diskussion om hvad der kom først, hønen eller ægget.

Den diskussion vil jeg ikke deltage i her, for spørgsmålet om arv og miljø fordufter når man for det første tager i betragtning at genetisk forskning især handler om sygdomsanlæg og ikke overbevisende om de egenskaber og træk som udgør en personlighed eller identitet, fx nysgerrighed, kreativitet, og evne til at udsætte sidne behov, og for det andet indser at en observatør kun kan bestemme en persons identitet ved at iagttage adfærd og handlinger, ikke ved fysiologisk beskrivelse eller kemisk analyse.

### *C. Vi er vores modersmål*

Alle mennesker har et mundtligt modersmål som er det første sprog de lærer. Det er et historisk faktum at danske børn lærer dansk og tyske børn tysk – fordi deres mødre har lært dem disse modersmål. Det er omgivelserne der bestemmer hvilket sprog børn lærer.

Når barnet har lært sproget, kan det ikke lade være med at opfatte meningen med det der siges på dets modersmål, hvis det er ved fuld bevidsthed; man kan ikke koble sproget fra. Modersmålet (talesproget) er i et vist, omend begrænset, omfang det medium man tænker og drømmer i, og det opleves derfor af den enkelte i høj grad som en del af personligheden og identiteten. Selv folk der lærer andet- og fremmedsprog perfekt, har stadig en oplevelse af modersmålet som deres dybeste identitet. Det kollektive nationalsprog er i den forstand blevet en ubetvivlelig del af hvert enkelt menneskes egen identitet.

Nationalromantikken har dyrket og bestyrket modersmålet som en vigtig kilde til identitet og nationalfølelse: *Modersål er vort hjertesprog, /kun løs er al fremmed tale, /det alene i mund og bog /kan vække et folk af dvale* (Grundtvig 1837). *Vort modersmål er dejligt, det har så mild en klang ... og hun er så ung og så yndig ser hun ud!* (Edvard Lembocke 1859). Denne identitetsfølelse er igennem århundreder blevet styrket ved at de første og største litterære oplevelser for næsten alle mennesker er kommet i stand gennem deres modersmål, og ved at alfabetiseringen gennem skriveundervisningen, som er en meget kraftig identitetsdannende proces, også er foregået på modersmålet.

## *Ole Tøgeby*

Det enkelte menneske vælger ikke selv sit modersmål, forstået som det første sprog barnet lærer, sprog 1. Hvilket nationalsprog personen får, er således set fra personens synsvinkel skæbne. Men enhver kan sidenhen, i situationer hvor forskellige nationalsprog er i spil, vælge at tale det for at markere sin holdning og tilhørsforhold. Peter Hiort Lorenzen blev landskendt for sit danske sindelag da han 11. november 1842 i stænderforsamlingen for hertugdømmet Slesvig på dansk erklærede at “han herefter ville betjene sig af dette sprog, og forlangte, at de danske taler skulle føres til protokols jævnsides de tyske, og protokolføreren skrev om ham: *Han vedblev at tale dansk*” (Lorenzen).

Der opstår stadig nye enkeltprog som pidgin, kreolsprog og nye sociolekter (fx dansk perkersprog) som blandinger af sprog der tales af folk med forskellig etnisk baggrund der lever i samme geografiske område. Her kan man så iagttage processerne af eksternalisering, objektivisering og internalisering i løbet af menneskets livstid. Mennesker der lever midt i denne dialektiske proces har i en vis forstand valgt deres identitet ved at vælge at tale dette særlige sprog, og de identificeres af andre gennem dette.

Med den større mobilitet i det moderne samfund er dialekt, regionalprog og sociolekt blevet mindre skæbne og mere valg. I de seneste årtier af 1900-tallet ser det ud til at den talesprogsvariant en person taler, i højere grad er noget der er valgt som signal om personens gruppetilhørsforhold end blot et symptom på hvor vedkommende kommer fra. Og der er ikke kun tale om at regionalprogtalende aflægger deres regionale variant når de vil gøre karriere i København. Gregersen og Sørensen (2011) beskriver således at informanten Allan K som er akademiker med københavnsk arbejderklassebaggrund, og som blev interviewet med 20 års mellemrum, i 2006 havde flere københavnske flade a'er og bandeord end i 1987. Arbejdersproget er således for ham hverken arv eller minjøl, men valgt og påtaget med vilje, og det i forskellig grad i forskellige genrer.

### *D. Sprogets system former den halve identitet*

Ved siden af ydre og indre-diskussionen er der en diskussion om nationalsprogets struktur internaliseres som grænser for hvad vi kan tænke. Med andre ord: Holder Sapir-Whorf-hypotesen om sproglig determinisme og sproglig relativitet (Whorf 1942) vand? Den siger dels at et givet sprogs kategorigrænser er arbitrære og ikke universelle, og dels at måden man tænker på, er begrænset af opbygningen af ens modersmål (langue). Man er hvad man tænker, og man tænker kun hvad man har (fået) sprog til, eller

## *Sprog og identitet*

formuleret på en anden måde: Mit sprogs grænser er min verdens grænser (Wittgenstein 1971).

Sapir-Whorf-hypotesen har været undersøgt af temmelig mange forskere på mange forskellige måder. Udfordringerne i disse undersøgelser er dels hvordan man finder ud af hvordan folk tænker, vel at mærke uafhængigt af sproget, dels hvilke typer af sproglige fænomener man undersøger: grammatik, leksik, semantik (metaforer). Her kommer der en række eksempler på undersøgelser af den sproglige relativitetshypotese:

Eksperimentelt har hypotesen været undersøgt ved om forsøgspersoner har kategoriel farveperception, dvs. om de bedre kan skelne farver hvis de har forskellige ord for dem på deres modersmål, end hvis de ikke har det. Og det viser sig at Whorf nok havde halvt ret. Det er i hvert fald konklusionen på en nylig sammenfattende artikel af Terry Regier and Paul Kay (2009): “... the Whorf hypothesis is half right, in two different ways: (1) language influences color perception primarily in half the visual field, and (2) color naming across languages is shaped by both universal and language-specific forces. To the extent that these findings generalize to other semantic domains they suggest a possible resolution of the debate over the Whorf hypothesis.”

Første del af konklusionen er at det kun er den højre visuelle felt der har kategoriel farveperception, mens det venstre visuelle felt ikke har. Forklaringen er den at signalerne fra det højre visuelle felt processeres i den venstre hjernehalvdel hvor også sproget processeres. Den anden konklusion siger at farvekategorigrænserne på alverdens sprog både er bestemt af universelle perceptuelle og kognitive forhold, af hvilke farver de pågældende sprogbrugere udsættes for der hvor de bor, og af hvilke farvekategorier de har brug for til at kommunikere til hinanden (som hænger sammen med eskimoernes mange betegnelser for sne). Deres konklusion drejer sig således om den del af det oprindelige spørgsmål, som lyder: Er menneskets identitet forankret i præsproglig perception og handling?

Levinson (2003) har vist at der findes tre forskellige typer af koordinatsystemer eller referencerammer til sprogligt at beskrive hvorledes en genstand er lokaliseret: det egocentriske (synspunktafhængige) system: *Bolden er til venstre [set fra mit synspunkt] for bilen*, det geocentrisk (absolutte) system: *bolden er nord for bilen*, og det indre (objektcentrerede) system *bolden er foran bilen* [forudsat at bilen har en forende]. Folk der taler et sprog der har det egocentriske system som det dominerende, vil lægge kniven til højre for gafflen ligegyldigt hvordan bordet står. Folk der taler et sprog som har det geocentriske system som det eneste eller dominerende, vil lægge kniven til venstre for tallerkenen (nemlig mod nord) hvis de

på et bord der vender mod øst, skal lægge bestikket *på samme måde* som på et bord der vender mod vest (og hvor kniven ligger til højre for tallerkenen, nemlig mod nord). Så for geocentrisk talende folk betyder begrebet ‘på samme måde’ ikke det samme som for egocentrisk talende folk. Levinson konkluderer at Whorf således har ret for så vidt angår den ‘samme’ orientering i rum.

Boroditsky har vist (2010) at engelsktalende er tilbøjelige til at tænke på tid som noget der bevæger sig fra venstre til højre, mens mandarintalende snarere forestiller sig tid som noget der kommer oppefra og ned. Denne forskel fandt hun når hun bad dem angive hvilke af fire billeder der viste noget tidligere, ved at trykke på en af to knapper som var enten arrangeret horisontalt eller vertikalt, enten kanonisk eller modsat. Hun tolker sine resultater således at folk er tilbøjelige til at tænke over tid på den måde som de dominerende metaforer i sproget angiver (fx *lang tid*), men at de der har lært at beherske begge sprog flydende, kan tænke lige godt på begge måder.

Boroditsky (2003) har også sandsynliggjort at ordenes grammatiske køn (gender) påvirker hvorledes man forestiller sig begreber som ellers ikke er kønnede (sex). Hun bad forsøgspersoner med sprog hvor ordene har forskelligt køn, bedømme hvilke genstande der havde størst ligheder med hinanden, og fandt at det grammatiske køn var udslagsgivende.

Både Slobin (2003) og Gennari et al (2002) har sandsynliggjort at engelsktalende i højere grad ved bevægelsesverber tænker på måden (*walk-run*), mens spansktalende tænker på retningen (*entrar-salir*) fordi de respektive sprog koder dette i de leksikalske verber. Forskellen kom dog for Slobin kun frem når personerne skulle undersøge en situation for at beskrive den, ikke når de så den uden verbalisering, og for Gennari kom forskellen kun frem i bedømmelse af ligheden mellem to situationer, ikke i den blotte genkendelse af dem.

Sapir-Whorf-hypotesen indebærer at tekster ikke kan oversættes præcist fra et sprog til et andet. Det er der en vis støtte for. Danskerne er i flere spørgeskemaundersøgelser blevet udråbt til at være verdens lykkeligste folkefærd fordi vi scorer højest på spørgsmålet: *På en skala fra 1-10, hvor lykkelig er du?* Disse undersøgelser er alle lavet af engelsktalende sociologer som i virkeligheden spurgte om hvor “happy” folk følte sig. Det engelske ord *happy* kan oversættes til *lykkelig*, *glad* eller *tilfreds*, men ingen af oversættelserne synes at give præcis den samme betydning som det engelske ord, hvis betydning kan beskrives som et kognitivt scenarie hvor der sker gode ting, og hvor man kan gøre hvad man ønsker, hvad der vurderes positivt (Levisen 2012).

## *Sprog og identitet*

Det danske ord *lykkelig* er tvetydigt, således at det enten kan betyde en intens og fokuseret (men ikke graduerbar) positiv følelse, fx *Jette og Ole var ovenud lykkelige, da Jette blev gravid*, eller en graduerbar livskvalitet, fx *Lykken er ikke det værste man har, og om lidt er kaffen klar*. Ordet *glad* betegner en nuorienteret umiddelbar god følelse som er en forventet normaltilstand, fx *Hun blev dog glad igen*. Ordet *tilfreds* betegner oplevet harmoni mellem forventning og resultat, fx *han var tilfreds med resultatet*. Ingen af dem rammer det som engelsktalende mener med *happy*, og det engelske *happy* har ikke præcis den betydning som nogen af de danske ord.

De engelske *happy*-undersøgelser er således stærkt anglocentrerede og kan næppe sige mere om forskellige kulturer end hvis man lavede en dansk undersøgelse om hvordan man i andre lande forholdt sig til oversættelserne af det danske ord *hygge*. For den angelsaksiske *happy*, kan ganske simpelt ikke, uden meget lange begrebsforklaringer, oversættes til andre sprog (Levisen 2012 Ch. 7).

Konklusionen i alle undersøgelserne er at Sapir-Whorf-hypotesen kan bekræftes halvvejs, som Regier og Kays formulerer det. Det gælder som en vane i diskursive sammenhænge, men det gælder ikke altid og ubetinget, og det er ikke skæbne, men noget man kan lære at frigøre sig fra. Mange af undersøgelserne konkluderer at nationalsproget har indvirkning på hvordan sprogbrugerne bedømmer om to ting er det samme; så når sprogene strukturerer verdensbilledet forskelligt, vil det ene sprogs brugere få andre opfattelser af hvad der er det samme, end andre sprogs brugere.

### *E. At lære at skrive*

Det at lære det mundtlige sprog er den primære internalisering af sproget, nemlig af dets lydsystem, leksikon, morfologi og syntaks, men denne sprogbygning opfattes ikke som en integreret del af den diskursive identitet. Det at lære at skrive er den sekundære internalisering af de pragmatiske regler for sprogbrug og er nærmere forbundet med det som vi opfatter som det enkelte menneskes identitet, set i et livsfase-perspektiv. Det at lære at skrive tekster er et vigtigt element i det at blive en person og få en identitet med et autoritativt selv.

Her er et eksempel hvor to elever i 8. klasse skriver den samme fysikrapport, men på hver sin måde:

Fysik rapport om syrer Amalie Frederiksen	Martin 8a – Fysik rapport
<b>Fysik rapport om syrer</b>	<b>Syre</b>
Rapportspørgsmål til Syrer rapport (side 22-23 og 126-129) grøn bog	Vi har haft om syre i fysik og her er en rapport over hvad vi har lært/lige fundet ud af (-)
<ol style="list-style-type: none"> <li>1) Hvad er syrer?</li> <li>2) Hvor finder vi syrer i vores hverdag?</li> <li>3) Hvilke farver får lakmus når en syre kommer i?</li> <li>4) Hvad er Lakmus</li> <li>5) Hvilken pH-værdi har syre, base og neutralt stof</li> <li>6) Beskriv HCL (hydrogenclorid)</li> <li>7) Hvad er en Oxonium-ion?</li> <li>8) Hvordan fremstiller man saltsyre? - skriv også reaktionsskemaet</li> <li>9) Hvad sker der ved elektrolyse af saltsyre? Skrevet af KH den 22-03-2009</li> </ol>	<p><b>1) Hvad er syre?</b></p> <p>Syre er som regel en flydende væske med pH-værdig på under 7 (7 er neutral). En syrer smager surt eller bittert, hvis den i hvert fald ikke ætser din hals/mavesæk. En stærk syrer kan opløse metaller. Ting som magnesium bliver opløst i syre og det giver brint. Syre kan også lede strøm.</p>
<p><b>1) Hvad er syrer?</b></p> <p>En syre er et stof der hører ind under kategorien “sure stoffer” i “sure stoffer, basiske stoffer og neutrale stoffer”. Ved at finde ud af, om det stof man har, er syre, base eller neutralt, kan man komme en dråbe på pH-indikatorpapir. Hvis papiret bliver rødt, og pH-værdien er mindre end 7, er det en syre. En syre er et stof, der fraspalter protoner (<math>H^+</math>), når det kommer i vand.</p>	<p>Materialet er fra projektet Faglighed og skriftlighed.</p>

Her er vilkårene i kommunikationssituationen for begge elever den at de skal skrive en rapport til læreren i hvad man kunne kalde omvendt massekommunikation (dvs. samme tekst fra de mange til den ene) og derfor skriver de deres navne øverst i teksten. De skriver den kun fordi læreren har sat dem til det. Det er altså en tekst hvor de reelle rollerelationer i situationen er at læreren styrer elevernes sproglige handlinger. Teksten har ikke noget oplysningsformål. Læreren ved på forhånd mere om emnet end eleverne kan få skrevet, og modtager også over 20 tekster om det samme, så formålet med skrivningen er dels at eleverne skal lære stoffet ved at formulere det selv, og dels at læreren kan kontrollere om eleverne har forstået det de skal, og bedømme deres præstation.

## Sprog og identitet

Men selv om vilkårene er ens for Amalie og Martin, vælger de i deres tekster forskellige diskursive positioner både for sig selv og for deres lærer. Martin omtaler sig selv som *vi* og angiver dermed at han er medlem i kommunikationsfællesskabet 8a. Det gør Amalie ikke. Hun signalerer at høre til et fagligt kemi-fællesskab som afgrænses med lærebogens faglige termer *sure stoffer*, *basiske stoffer* og *neutrale stoffer*. Martin fortæller personligt og i historisk tid og med et emotikon til læreren *hvad vi har lært/lige fundet ud af* (: -). Amalie angiver helt upersonligt sig selv som en der svarer på de tidløse faglige spørgsmål 1) *Hvad er syrer?* 2) *Hvor finder vi syrer i vores hverdag?* osv. Og hun formulerer sig som en der adresserer teksten til en der skal oplyses om emnet, ikke som en der blot åbenbarer sin egen viden eller egne oplevelser. Derved skal hun i højere grad end Martin lade som om, for hun ved jo ikke mere end læreren, og han skal slet ikke have noget at vide. Så hun skriver som om hun skriver en lærebog.

Der er altså hos Amalie en modsætning mellem de træk der er bestemt af hendes rolle som elev (fx henvisningen til lærebogen (*i "sure stoffer, basiske ...*), den bagvendte beskrivelse af indikatorpapiret (*Ved at finde ud af ...*) og så den positionering der kommer til udtryk i den upersonlige stil (*... der hører ind under kategorien ... En syre er et stof...*). Den modsætning træder ikke så tydeligt frem hos Martin, som positionerer sig helt i overensstemmelse med sin rolle som elev der skal lære noget og kontrolleres (*hvis den i hvert fald ikke ætser din hals*).

De er begge afsendere med den samme sociale rolle i forhold til modtageren af teksten, og på situationsskalaen udfylder Amalie rollen ved at positionere sig som en kemiker der uden at have autoritet til det belærer de uvidende om kemi. Hendes formuleringer er ikke hendes egne, men antagelig mislykkede forsøg på ordrette afskrifter fra forskellige kilder. Hun viser således på ingen måde et autoritativt selv. Martin udfylder rollen ved at positionere sig som en autentisk elev der fortæller læreren hvor meget han har lært. De forskellige valg af positioner aflæses af observatøren ved analyse af de sproglige særtræk i teksterne. I situationen kan teksternes sproglige træk på denne måde beskrives som eksternalisering af personernes identitet.

Men man kan også på livsfaseskalaen betragte teksternes stil og sproglige træk som determineret af de forholdsvise få muligheder for selvhed som skolen og sproget stiller til rådighed for dem i 8. klasse i tekststarten kemiopgave. De skriver begge som de gør, fordi de er elever der skal aflevere en kemiopgave. Og det er netop ved sådanne opgaver i 8. klasse at elever internaliserer de normer og krav som skolen og samfundet

stiller til dem som skoleelever. Eleverne skriver ikke blot for at lære, de lærer også at skrive.

**V. Hvor meget har hver især ret?** Redaktionens oprindelige spørgsmål lød:

Inden for kritisk diskursanalyse, konversationsanalyse samt mere bredt inden for socialkonstruktivismen har man hævdet, at sproget ikke blot former den sociale realitet, mennesket lever i, men også det enkelte individ - at mennesket i bund og grund er et socialt væsen i kraft af det sprog, det taler. I modsætning hertil har man i handlingsteori, kognitiv semantik og kognitionsvidenskaberne generelt fremført det synspunkt, at en stor del af den menneskelige identitet er forankret i præsproglig perception og handlen, og at det sociale må forklares herudfra.

Hvem har ret? Eller rettere: Hvor meget har hver især ret?

Socialkonstruktivismens fædre, Berger og Luckmann, er ganske kategoriske på dette punkt og giver følgende svar:

Social orden er ikke en del af "tingenes natur" og kan ikke afledes af "naturens love". (...) Social orden eksisterer *udelukkende* som et produkt af menneskelig aktivitet (Berger & Luckmann 2003:90).

De udelukker i det hele taget begrebet præsproglig perception og handling ud fra følgende betragtninger:

Lige fra fødslen er organismens udvikling, ligesom i øvrigt en stor del af menneskets biologiske væren som sådan, løbende underlagt socialt determinerende påvirkninger (Berger & Luckmann 2003:86).

Den menneskelige natur findes kun i form af antropologiske konstanter (for eksempel verdensåbenheden eller instinkternes plastiske organisering) (...) Selvom man godt kan sige, at mennesket har en bestemt natur, er det mere træffende at sige, at mennesket konstruerer sin egen natur, eller simpelthen at mennesket producerer sig selv (Berger & Luckmann 2003:87).

Så snart der er tale om specifikt menneskelige fænomener, befinder vi os i den sociale verden (Berger & Luckmann 2003:89).

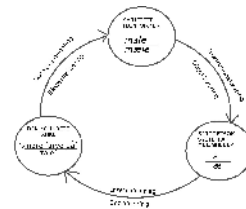


## Sprog og identitet

Man kan sige at redaktionens spørgsmål har været forkert stillet, for der eksisterer næppe førsproglige perceptioner handlinger som kan gøres til genstand for empiriske undersøgelser. Det er kun i analytisk forstand man kan skelne mellem ikke-soziale sider af perceptioner og handlinger og så sociale og sproglige sider af perceptioner og handlinger.

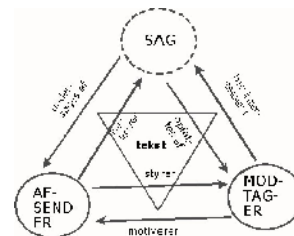
Men som jeg har prøvet at vise i det foregående, er denne måde at stille problemet op på, ud fra en forestilling om lineær kausalitet og gensidigt eksklusive årsagskæder, ikke hensigtsmæssig. Fænomenerne sprog og identitet indgår nemlig med hinanden i dialektiske forhold som har cirkulær kausalitet. Der er for det første den dialektik som Berger og Luckmann selv stiller op:

*Sproget (ytringen) er et menneskeligt produkt. Sproget (systemet) er objektiv realitet. Mennesket er et sprogligt produkt.*



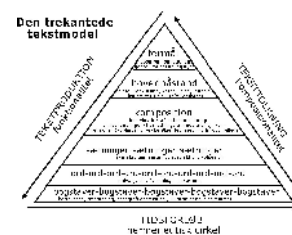
Der er for det andet forholdet mellem ontologi og epistemologi som løber hver sin vej rundt:

*Modtagerne motiverer ved at have interesser i sagen afsenderen til at undersøge sagen og producere teksten, hvorved sagen beskrives og modtagerne styres.*



Der er for det tredje tekstens hermeneutiske cirkel:

*Helheden får (nedefra og op) sin mening af summen af dele, som imidlertid får deres mening (oppefra og ned) ved at have funktion i helheden.*



For det fjerde er der tidsskalaerne:

<i>Mens sproget på den epokale skala er vilkår og skæbne, opleves det på den situationelle skala som intention og valg.</i>	epoke	livsfase	situation
	vilkår og skæbne	<----->	intention og valg

Mit svar på spørgsmålet: *Hvem har ret? Eller rettere: Hvor meget har hver især ret?* er derfor: Alle har lige lidt ret. Mennesket har ikke blot et sprog, mennesket er sit sprog.

### Litteratur

- Andersen, H.C. (1843). Den grimme Ælling, i: *Eventyr og Historier Første Bind* (1893 (1862)), København: Det Reitzelske Forlag.
- Bachtin, M.M. (2009). Talegenrer, i: Johansen, J. D. & M. Lund Klujeff (red.) 2009: *Genre*, Århus: Århus Universitetsforlag.
- Bateson, Gregory (1970). Form, Substance and Difference, i: Bateson, Gregory (1978 (1972)): *Steps to an Ecology of Mind*, London: Paladin.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1967 (1966)). *The Social Construction of Reality. A treatise in the sociology of knowledge*, New York: Doubleday Anchor Book, dansk oversættelse (2003 (1972)). *Den sociale konstruktion af virkeligheden. En videnssociologisk afhandling*, oversat af Morten Visby, København: Akademisk Forlag.
- Blicher, St.St. (1824). *Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog*, udgave 1938: København: Gyldendal.
- Boroditsky, L. (2000). Metaphoric Structuring: Understanding time through spatial metaphors, *Cognition*, 75(1):1–28.
- Boroditsky, L. et al. (2010). Do English and Mandarin speakers think about time differently?, *Cognition* 118 (1):123-129
- Bühler, Karl (1965). *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache 2*, Stuttgart: G. Fischer.
- Chomsky, Noam (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, MA: M.I.T. Press.
- Dik, Simon C. (1989). *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*, Dordrecht: Foris Publications Holland.
- Gade, Anders (1997). *Hjerneprocesser. Kognition og neurovidenskab*, København: Frydenlund.
- Goffman, Erving (1961). *Encounters. Two Studies in the Sociology of Interaction*, Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
- Goffmann, Erving (1981). *Forms of Talk*, Oxford: Basil Blackwell.

## Sprog og identitet

- Gregersen, Frans & Randi Skovbjerg Sørensen (2011). Individet i sproget, i: Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (udg.): *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2010*, Århus: Nordisk Institut Aarhus Universitet.
- Grundtvig, N.F.S. (1837). Moders Navn er en Himmelsk Lyd, i: *Højskolesangbogen 2006*.
- Habermas, Jürgen (1981). *Teorien om den kommunikative handlen*, oversættelse i uddrag (uden år) af John Cederstrøm, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, oversat fra *Theorie des kommunikativen Handelns 1-2* Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, Jürgen (2001 (1971)). Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens, i: C. Henriksen (red.). *Can you reach the salt?. Pragmatikkens klassiske tekster*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*, København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hjelmslev, Louis (1973). *Sproget*, København: Berlingske Forlag.
- Hjelmslev, Louis (1963 (1945)). *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, København:
- Ivanič, R. (1997). *Writing and Identity. The discursual construction of identity in academic writing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Ivanič, R. (2012). Writing the self: the discursual construction of identity on intersecting timescales, i: Martre, S., D.G. Sjøhelle og R. Solheim (red.). *Teorier om tekst i møte med skolens lese- og skrivepraksiser*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kant, Immanuel (2005 (1790)). *Kritik af dømmekraften*, oversat af Claus Bratt Østergaard, København: DET lille FORLAG.
- Lemcke Edvard 1859: *Vort Modersmål er dejligt*, trykt i *Højskolesangbogen 2006*.
- Levinson, S.C. (2003). Language and Mind: Let's Get the Issues Straight!, *Language and Mind*.
- Levisen, Carsten (2012). *Cultural Semantics and social cognition. A case study on the Danish Universe of Meaning*, Berlin: De Gruyter Mouton.
- Lorenzen:
- [http://www.denstoredanske.dk/Dansk\\_Biografisk\\_Leksikon/Samfu\\_nd,\\_jura\\_og\\_politik/Myndigheder\\_og\\_politisk\\_styre/Politiker/P.\\_Hi\\_ort\\_Lorenzen](http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfu_nd,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Politiker/P._Hi_ort_Lorenzen)
- Ongstad, S. (1997). *Sjanger, posisjonering og oppgaveideologier. Et teoretisk-empirisk bidrag til et tværfaglig, semiotisk og didaktisk sjangerbegrep*. Unpublished Ph.D. thesis. Trondheim: NTNU.
- Pharao, Nicolaj, Marie Maegaard, Janus Møller & Tore Kristiansen (2014). Indexical meanings of [s+] among Copenhagen youth: Social perception of a phonetic variant in different prosodic contexts, *Language in Society* 43:1-31.

## Ole Togeby

- Platzack, Christer (1998). *Svenskans inre grammatik - det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*, Lund: Studentlitteratur.
- Pontoppidan, Henrik (1894). *Ørneflugt*, i: *Henrik Potoppidan. Forfatterskabets baggrund og udvikling belyst gennem ni fortællinger 1977*, København: Gyldendal.
- Projektet Faglighed og skriftlighed  
([www.sdu.dk/om\\_sdu/institutter\\_centrer/fag\\_didaktik\\_laering/fag\\_lighed\\_og\\_skriftlighed](http://www.sdu.dk/om_sdu/institutter_centrer/fag_didaktik_laering/fag_lighed_og_skriftlighed))
- Regier, Terry and Paul Kay (2009): *Language, thought, and color: Whorf was half right*. <http://www.cogsci.bme.hu/~babarczy/Orak/BMEpostgrad/pragmatics/regierKay2009.pdf>.
- Ryle, Gilbert (1973 (1949)). *The Concept of Mind*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Searle, John R. (1969). *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1975). The Logical Status of Fictional Discourse, i: Searle, John R. (1979). *Expression and Meaning*, New York: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1976). A classification of illocutionary acts, *Language in Society vol 5*.
- Searle, John R. (1995). *The Construction of Social Reality*, Harmondsworth: Penguin.
- Slobin, D.I. (2003). Language and Thought Online 2003: Cognitive Consequences of Linguistic Relativity, i: Dedre Gentner, Susan Goldin-Meadow (eds.) *Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought*, Cambridge MA: MIT Press.
- Togeby, Ole (2003). *Fungerer denne Sætning. Funktionel dansk Sproglære*, København: Gad.
- Togeby, Ole (2014). *Bland blot genrerne - ikke tekstarterne! Om sprog, tekster og samfund*. København: Samfundslitteratur.
- Tomasello, Michael (1999). *The cultural origins of human cognition*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Tomasello, Michael (2014). *A Natural History of Human Thinking*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Watzlawick, Paul, Janet Helmick Beavin & Don D. Jackson (1968). *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, London: Faber and Faber.
- Whorf, Benjamin Lee (1942). Language, Mind, and Reality, i: Whorf, Benjamin Lee (1971(1956)). *Language, Thought, and Reality*. Edited and with an introduction by John B. Carroll, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Wittgenstein, Ludwig (1971 (1958)). *Filosofiske undersøgelser*, oversat af Jes Barsøe Adolphsen og Lennart Nørreklit. København: Munksgaard.